

ВИРІШЕННЯ СПІРНИХ ПИТАНЬ МІЖ БАТЬКАМИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДІТЕЙ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

DECISION OF THE VEXED QUESTIONS BETWEEN PARENTS IN RELATION TO DETERMINATION OF RESIDENCE CHILDREN IN CIVIL RULE-MAKING

Ошійко М.А., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

*Навчально-науковий інститут права
Університету державної фіскальної служби України*

Дяченко С.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Університет державної фіскальної служби України

Стаття присвячена дослідженню теми вирішення спірних питань між батьками щодо визначення місця проживання дітей в цивільному судочинстві. У статті проаналізовано думки науковців стосовно даної теми, а також розглянуто чинне законодавство. Визначено характер і сутність спірних питань, які виникають між батьками щодо визначення місця проживання дітей. Окреслено проблемні питання стосовно вирішення таких спірних питань між батьками, визначено основні шляхи та порядок вирішення таких питань. Окрім цього, проаналізовано відносно нову судову практику стосовно вирішення спірних питань між батьками щодо визначення місця проживання дітей. Також у статті встановлено можливі перспективи вирішення проблемних питань. Варто зазначити, що тема вирішення спірних питань між батьками стосовно визначення місця проживання дітей у цивільному судочинстві, хоча й актуальна, але водночас є малодослідженою. Саме тому у статті розкрито основні особливості вирішення таких спірних питань, комплексно їх охарактеризовано. Вирішення таких спірних питань між батьками в цивільному судочинстві характеризується особливою складністю та підвищеною емоційністю, оскільки від результату такого судового розгляду залежать подальше життя та доля дитини. Варто також зазначити, що вирішення спірних питань між батьками стосовно визначення місця проживання дитини стосується передусім самої дитини, а тому під час судового розгляду суд повинен урахувати інтереси та бажання дитини, а її думка має відгравати ключову та вирішальну роль. Дана стаття спрямована на більш глибоке дослідження даної теми, окреслення її повної характеристики.

Ключові слова: цивільне судочинство, визначення місця проживання дітей, спірні питання між батьками, перспективи вирішення проблемних питань.

This article is devoted to the study of the issue of resolving disputes between parents regarding the determination of the place of residence of children in civil proceedings. The article analyzes the opinions of scientists on this topic, as well as considers the current legislation. The nature and essence of controversial issues that arise between parents in determining the place of residence of children are determined. Problem questions are outlined in relation to the decision of such vexed questions between parents, basic ways and order of decision of such questions are certain. Except it, in this article new judicial practice is analysed relatively the decision of the vexed questions between parents in relation to determination of residence children. Also the possible prospects of decision of problem questions are set in this article. It costs to mark that theme of decision of the vexed questions between parents in relation to determination of residence children in the civil rule-making though and is sufficiently actual, but at the same time is scantily explored. For this reason this article exposes the basic features of decision of such vexed questions and complex characterizes them. The decision of such vexed questions between parents in the civil rule-making is characterized by the special complication and increase emotionality, as further life and fate of child depend on the result of such judicial trial. It costs also to mark that the decisions of the vexed questions between parents in relation to determination of residence child touch a child first of all, and that is why during realization of judicial trial a court must take into account interests and desires of child, and her idea must key and decision role. This article is sent to more deeper research of this theme and lineation and lineation of her complete description.

Key words: civil proceedings, determination of children's place of residence, disputes between parents, prospects for resolving problematic issues.

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку суспільства, коли спостерігаються досить часті випадки розлучень, питання вирішення спірних питань між батьками стосовно місця проживання дітей у цивільному судочинстві є особливо актуальним. Після розлучення у пар, які мають дітей, постає серйозне і складне питання: з ким надалі проживатимуть діти. Складність і серйозність даного питання полягає в тому, що від нього залежить, як надалі проживатимуть діти, з ким із батьків вони залишаться. Саме тому дана стаття присвячена дослідженню цього питання та з'ясуванню основних проблемних аспектів і перспектив їх вирішення.

Постановка проблеми. Проблема вирішення спірних питань між батьками щодо визначення місця проживання дітей у цивільному судочинстві завжди залишалася досить суперечливою. Зацікавленість даною проблемою полягає в тому, що визначення місця проживання дітей є складним процесом, під час якого повинні бути враховані навіть найменші чинники, які так чи інакше впливатимуть на подальше життя дитини. Дана проблема потребує більш глибокого дослідження, аналізу основних проблемних аспектів, окреслення можливих перспектив їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тему захисту прав та інтересів дітей у цивільному судочинстві досліджували такі видатні науковці, як: З. Ромовська, І. Жилінкова, Л. Савченко, А. Красицька, В. Стещенко, Н. Бондаренко-Зелінська, Ю. Білоусов, І. Апопій, В. Ваграс, Л. Гузь, С. Фурса, В. Ярков, О. Батова, І. Жилінкова, Ю. Соколовська й інші.

Безпосередньо тему визначення місця проживання дітей в цивільному судочинстві досліджували у своїх працях: В. Капустинський, Н. Шепелева, О. Іпатенко, С. Лифляничик, О. Бобак та інші.

У результаті проведеного аналізу наукових праць, у яких висвітлюють дану тему, можна дійти висновку, що вона справді є малодослідженою. У своїй більшості науковці досліджують загальну тему захисту прав та інтересів дітей у цивільному судочинстві, а от наукових праць стосовно визначення місця проживання дітей мало.

Мета статті полягає в дослідженні теми вирішення спірних питань між батьками стосовно місця проживання дитини в цивільному судочинстві. Завданнями даної статті є визначення характеру та сутності даних спірних питань, аналіз чинного законодавства та судової практики, окрес-

лення основних проблемних аспектів, а також перспектив їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Варто почати з того, що питання визначення місця проживання дитини після розлучення батьків включає в себе низку як матеріальних, так і процесуальних аспектів. Саме тому дане питання регулюється такими основними нормативно-правовими актами, як: Сімейний кодекс України, Цивільний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України.

У ст. 160 Сімейного кодексу України визначено право батьків на визначення місця проживання дитини, місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається батьками, після десяти років – думка дитини враховується, а от після досягнення дитиною чотирнадцяти років – вона сама може вирішувати, з ким із батьків бажає проживати [1].

Якщо ми звернемось до Цивільного кодексу України, то у ст. 29 так само встановлено право дитини визначити своє місце проживання відповідно до віку. Згідно із ч. 2 ст. 29 цього Кодексу, фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років, вільно обирає собі місце проживання [2].

Безпосередньо питання спору між батьками щодо місця проживання малолітньої дитини визначається у ст. 161 Сімейного кодексу України. Відповідно до ч. 1 цієї статті, якщо мати та батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, такий спір може вирішуватися органом опіки та піклування або судом [1].

Якщо визначати сутність спірних питань, які виникають між батьками стосовно визначення місця проживання дітей, то варто сказати, що кожен із батьків має однакове право на проживання з дитиною, а тому має право обстоювати свої інтереси. Зрозуміло, що під час визначення місця проживання дітей повинно враховуватись ставлення батьків до дитини, до її виховання, можливість та засоби для здійснення такого виховання, а також, безперечно, думка самої дитини. Кожен із батьків повинен розуміти серйозність даного питання та свої можливості для того, щоби забезпечити дитині хороші умови для життя та розвитку.

Варто також вказати, що дані питання можна спробувати врегулювати спершу в позасудовому порядку. На практиці досить частими є випадки, коли батьки домовляються один з одним стосовно того, з ким із них залишаться діти. Однак зрозуміло, що дане питання є досить складним, адже таким чином вирішується не лише те, з ким буде проживати дитина, а й порядок і розмір сплати аліментів, яким чином дитина буде спілкуватись з іншим із батьків.

Якщо звернутись до Сімейного кодексу України, то відповідно до ч. 4 ст. 157 батьки мають право укласти договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків із тим із батьків, хто проживає окремо [1].

Однак очевидним є той факт, що для укладення такого договору між колишнім подружжям мають бути взаєморозуміння та довіра, щоби в усіх питаннях дійти згоди. Саме тому на практиці більшість таких питань вирішуються шляхом звернення до органів опіки та піклування або безпосередньо до суду.

Отже, батьки мають альтернативу стосовно вирішення спірних питань щодо проживання дитини: звернення до органів опіки та піклування або до суду.

Процес вирішення даних спірних питань через органи опіки та піклування здійснюється шляхом подачі заяви до служби у справах дітей за місцем перебування дитини. Після подачі такої заяви працівник даної служби перевіряє умови прожиття дитини, роз'яснює батькам їхні права й обов'язки, визначає можливість кожного з батьків здійснювати виховання та догляд за дитиною. Після проведення всіх цих дій та за їхніми результатами служба у справах дітей складає висновок стосовно визначення місця проживання дитини, подає його до органу опіки

та піклування. Лише після цього, на основі отриманих результатів, орган опіки та піклування ухвалює рішення про визначення місця проживання дитини [3].

Ми поділяємо думку Н. Шепелевої, яка зазначає, що звернення до органів опіки та піклування як спосіб вирішення спірних питань між батьками стосовно визначення місця проживання дитини є доцільним та безпосередньо вирішує спір між батьками, однак, попри це, судовий порядок вирішення цих спірних питань все одно залишається більш дієвим та ефективним [4].

Під час розгляду судового порядку вирішення спірних питань стосовно визначення місця проживання дитини варто зазначити, що такий спір між батьками дитини може виникнути як під час шлюбу, у процесі розірвання шлюбу, так і після розірвання шлюбу. На всіх цих етапах кожен із батьків може звертатися до суду.

Судовий порядок вирішення даних спірних питань розпочинається з моменту звернення з позовною заявою одного з батьків до суду. У такому разі застосовуються загальні правила підсудності відповідно до Цивільного процесуального кодексу України, тобто такий позов подається до суду першої інстанції відповідно до порядку цивільного судочинства [5].

Водночас важливо зазначити, що до такого судового розгляду обов'язково як третю сторону варто залучити орган опіки та піклування відповідно до місця проживання дитини. Таке залучення органу опіки та піклування обґрунтовується тим, що таким чином забезпечується комплексний захист прав та інтересів дитини.

Відповідно до ч. 1 ст. 161 Сімейного кодексу України, під час вирішення спору щодо місця проживання дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я, а також інші важливі обставини. Дана стаття також встановлює, що орган опіки та піклування або суд не можуть передати дитину для проживання з тим із батьків, хто не має самостійного доходу, зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, для якого характерна аморальна поведінка, що може нашкодити дитині [1].

З вищевказаного випливає, що суд під час вирішення питання щодо визначення місця проживання дитини враховує всю сукупність обставин, які так чи інакше можуть вплинути на ухвалення рішення. Насамперед судом враховуються: ставлення кожного з батьків до дитини, до її виховання, їхня можливість забезпечити дитині хороші умови життя та подальшого розвитку, матеріальне становище кожного з них, стан здоров'я, наявність роботи, шкідливих звичок. Водночас обов'язково вислуховується думка самої дитини, а також її прихильність та ставлення до кожного з батьків. На практиці досить частими є випадки, коли думка дитини відігравала ключову та головну роль у вирішенні справи.

Стає очевидним, що саме за такого підходу до судового порядку вирішення питання стосовно місця проживання дитини забезпечується ефективний захист прав та інтересів дитини, з комплексним з'ясуванням усіх необхідних обставин.

Варто також зазначити, що складність судового розгляду стосовно визначення місця проживання дитини полягає в тому, що в такому разі потрібно виходити з інтересів самої дитини, оскільки вирішується її подальше життя, чим і пояснюється висока емоційність такого судового розгляду.

Безпосередньо сам судовий розгляд стосовно вирішення спірних питань про визначення місця проживання дитини здійснюється відповідно до загальних правил цивільного судочинства, які встановлені Цивільним процесуальним кодексом України [6, с. 129].

Даний судовий розгляд відбувається відповідно до загальностворених принципів цивільного судочинства,

як-от: гласність, відкритість, верховенство права, змагальність сторін, диспозитивність, пропорційність тощо [7, с. 7]. Чільне місце серед таких принципів належить принципу верховенства права, відповідно до якого судовий розгляд здійснюється із пріоритетом прав людини, з метою забезпечення реалізації та захисту цих прав [8, с. 73].

Окрім цього, судовий розгляд справ стосовно вирішення місця проживання дітей відбувається також з урахуванням принципу «забезпечення найкращих інтересів дитини», який закріплений у Конвенції про права дитини. Відповідно до цього принципу, думка дитини та її інтереси повинні відігравати вирішальну роль у вирішенні таких питань. Даний принцип підкреслює важливість вислуховування думки самої дитини, її бажання під час вирішення питання стосовно місця її проживання [9].

У результаті проведеного аналізу судової практики, яка стосується вирішення спорів стосовно визначення місця проживання дитини, можна дійти висновку, що у своїй більшості суд ухвалює рішення на користь матері, тобто дитина залишається жити з мамою. Однак якщо взяти до уваги відносно нові судові рішення (2018–2020 рр.), можна помітити, що почастилися такі випадки, коли суд визначає місце проживання дитини з батьком.

На думку С. Лифляничка, така тенденція пов'язана насамперед із тим, що останнім часом спостерігається вплив проєвропейських течій гендерної рівності, що й позначається на судовій практиці [9].

Досить цікавою щодо цього є постанова Верховного Суду від 4 листопада 2020 р. у справі № 382/1728/18, відповідно до якої здійснювалось оскарження в касаційному порядку рішення суду першої інстанції стосовно визначення місця проживання дітей із батьком. Під час вирішення справи було встановлено, що батько добросовісно виконує всі свої батьківські обов'язки, створює для дітей необхідні життєві умови та не перешкоджає спілкуванню дітей із матір'ю. Окрім цього, самі діти також бажають проживати з батьком. Саме тому Верховний Суд залишив рішення суду першої інстанції без змін, тобто визначив місце проживання дітей разом із батьком [10].

У результаті проведення аналізу даного судового рішення можна сказати, що Суд, який визначив місце проживання дітей із батьком, керувався принципом «забезпечення найкращих інтересів дитини», тобто думка та бажання самої дитини відіграли тут ключову та вирішальну роль. На нашу думку, це доцільне та правильне рішення.

Прикладом цього також може слугувати постанова Верховного Суду від 9 грудня 2020 р. у справі № 361/6226/17, відповідно до якої у визначенні місця проживання дитини ключову роль відіграла думка самої дитини стосовно того, з ким із батьків вона бажає проживати. Також Суд зазначив: «Вирішуючи спори між батьками, які проживають окремо, про те, з ким із них дитина залишається, Суд, виходячи з рівності прав та обов'язків батька й матері щодо своїх дітей, повинен ухвалити рішення, яке відповідало б якнайкращим інтересам дитини» [11].

Тобто в даному разі ми також бачимо, що Суд виходив із принципу «забезпечення найкращих інтересів дитини», що передбачає врахування думки дитини та її інтересів.

Яскравим прикладом забезпечення інтересів дитини слугує постанова Верховного Суду від 18 грудня 2019 р. у справі № 523/13088/17, адже в ній Суд наголосив, що інтереси дитини повинні бути обов'язково враховані та мати першочергове значення під час винесення рішення. Окрім цього, Суд зазначив складність таких справ, які стосуються інтересів дітей, адже від судового рішення залежить доля дитини, а тому судовий розгляд повинен бути спрямований саме на реалізацію її інтересів [12].

Важливо також зауважити, що відповідно до постанови Верховного Суду від 24 липня 2020 р. у справі № 357/12676/18 було зазначено, що розв'язання спорів

стосовно розірвання шлюбу не можна пов'язувати з вирішенням спорів щодо визначення місця проживання дітей, поділу майна. Верховний Суд зазначив, що в такому разі «правильним є висновок про застосування прив'язки *lex fori*, відповідно до якої сторона має право звертатися до компетентного суду України або США за розірванням шлюбу» [13].

Під час проведення аналізу судової практики стосовно визначення місця проживання дитини ми помітили, що часто трапляються апеляційне та касаційне оскарження рішень судів першої інстанції. На нашу думку, так трапляється через неоднакове розуміння та тлумачення судами норм чинного законодавства, тому і мають місце неодноразові порушення прав та інтересів.

Підтвердженням цього може слугувати рішення колегії суддів судової палати в цивільних справах апеляційного суду Запорізької області від 18 жовтня 2010 р. № 22–7137/10, відповідно до якого було скасовано рішення суду першої інстанції. У процесі вирішення справи було встановлено, що суд першої інстанції під час розгляду справи стосовно визначення місця проживання малолітньої дитини вирішив залишити її проживати з матір'ю. Водночас думка самої дитини судом не була врахована. Окрім цього, апеляційний суд встановив, що матір не забезпечує достатнього піклування дитині, а сама дівчинка бажає проживати з батьком та відмовляється жити з матір'ю. Зважаючи на всі ці обставини, апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції та задовольнив апеляційну скаргу батька, визначив місце проживання дитини з ним [14].

З аналізу даного судового рішення можна побачити, що суд першої інстанції не врахував комплексно всі обставини, а також думку та бажання самої дитини, окрім цього, має місце порушення норм матеріального права, унаслідок чого порушено права та інтереси.

Виходячи із реальних прикладів судової практики, ми дійшли висновку, що під час вирішення спірних питань стосовно визначення місця проживання дитини в цивільному судочинстві суд досить часто з'ясовує обставини, які мають значення для справи, не в повному обсязі, а інколи не доводить дані обставини, окрім цього, досить часто відбувається неповне або неправильне застосування судом норм матеріального та процесуального права, унаслідок чого спостерігається невідповідність висновків суду реальним життєвим обставинам.

На нашу думку, такі порушення справді становлять неабияку перешкоду для вирішення спірних питань стосовно визначення місця проживання дитини, а тому необхідно якнайшвидше вжити відповідних заходів із метою запобігання подальшим порушенням.

Саме тому судам необхідно з метою забезпечення однакового і правильного тлумачення норм матеріального і процесуального права під час вирішення справ стосовно визначення місця проживання дитини звертати увагу на усталену судову практику, що забезпечить зменшення апеляційного та касаційного оскарження даних рішень, кількості порушень законних прав та інтересів.

Також проблему ми вбачаємо в тому, що суд досить часто не враховує думку самої дитини під час визначення місця її проживання, однак саме її думка має відігравати тут вирішальну та ключову роль. Саме тому суд повинен обов'язково вислуховувати дитину у процесі судового розгляду, обов'язково ухвалювати рішення, зважаючи на її інтереси.

Висновки. Отже, вирішення спору між батьками стосовно визначення місця проживання дитини в цивільному судочинстві є досить складним питанням, адже від вирішення даного спору залежить подальше життя самої дитини. У результаті проведеного аналізу наукових праць і доробків ми дійшли висновку, що дана тема є малодослідженою, а тому потребує більш глибокого розгляду відповідними науковцями.

Якщо розглядати практику суду стосовно вирішення спірних питань між батьками щодо визначення місця проживання дітей, можна дійти висновку, що внаслідок неправильного та неоднакового розуміння та застосування норм чинного законодавства спостерігаються часті

порушення, тому мають місце неодноразові апеляційні та касаційні оскарження судових рішень. Саме тому необхідно вживати заходів із метою забезпечення правильного й однакового застосування судами норм матеріального та процесуального права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 12.02.2021).
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.02.2021).
3. Іпатенко О. Розв'язання спорів між батьками щодо визначення місця проживання дитини. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/publikatsiyi/rozv-yazannya-sporiv-mizh-batkamyu-shhodo-vyznachennya-mistsya-prozhyvannya-dytyny/> (дата звернення: 12.01.2021).
4. Шепелева Н., Капустинський В. Розгляд судами справ про визначення місця проживання дитини. *Слово Національної школи судді України*. 2012. Вип. № 1 (1). С. 142–152.
5. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 12.01.2021).
6. Дяченко С., Рябченко Ю., Самілик Л. Цивільний процес України : практикум. 2016. С. 129.
7. Береженна О., Дяченко С., Кулаківська Т. Принцип пропорційності в цивільному процесуальному праві України: теоретичні та практичні аспекти. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. № 12. С. 6–10.
8. Сидорчук В., Дяченко С. Верховенство права: науковий погляд, судова практика. *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип. № 6. С. 71–77.
9. Лифляничик С. Вирішення спірних питань між батьками щодо визначення місця проживання дітей. URL: <https://protocol.ua/ua/virishennya> (дата звернення: 13.02.2021).
10. Постанова Верховного Суду від 4 листопада 2020 р. № 382/1728/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92811566> (дата звернення: 15.02.2021).
11. Постанова Верховного Суду від 9 грудня 2020 р. № 361/6226/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93564568> (дата звернення: 15.02.2021).
12. Постанова Верховного Суду від 18 грудня 2019 р. № 357/12676/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86565535> (дата звернення: 15.02.2021).
13. Постанова Верховного Суду від 24 липня 2020 р. № 357/12676/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90591497> (дата звернення: 15.02.2021).
14. Рішення апеляційного суду Запорізької області від 18 жовтня 2010 р. № 22–7137/10. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/12004520> (дата звернення: 15.02.2021).